

Retaules desapareguts inèdits (III)

Xavier Sitjes i Molins

Ja fa bastants anys (1991 i 1992) que vaig iniciar la publicació en aquesta mateixa revista, als números 39 i 42-43, de retaules cremats en aquella gran hecatombe d'art a Catalunya, el de la revolució del 1936. L'obtenció o troballa d'altres fotografies m'ha fet possible continuar aquella sèrie, ja tant llunyana en el temps, però de continuïtat indiscutible, a la qual, per això, he donat el número III a la seqüència. Manca, però, documentació que completi la ressenya, per la crema, també, de la quasi totalitat dels arxius parroquials, on devien haver-hi dades de les obres que eren contractades per a les respectives esglésies.

El retaule de Sant Pere de Vilalta

Potser la més antiga d'aquelles obres destinades al culte era la que hi havia a l'esglésiola de Sant Pere de Vilalta, al terme de Sant Mateu de Bages, retaule que Ramon Reverter va fotografiar l'any 1935, foto de la qual s'ha conservat una còpia al Centre Excursionista de la Comarca de Bages.

El retaule sembla que era una obra de cap a finals del segle XVI o de principi del XVII, l'estructura de la qual és la mateixa que molts altres retaules de final de l'època gòtica: al centre, la imatge del titular, en aquest, corpòria, i al voltant, pintures amb "històries" de la seva vida, emmarcades amb "filloles", també pintades, amb representació d'altres sants; la predel·la, igualment amb escenes o santoral, i al cim, la Crucifixió o el Pare Etern.

En aquesta obra hi veiem al mig, dins una fornícula apertxinada, una escultura de sant Pere, que sosté les claus amb la mà dreta i amb l'esquerra, el llibre de les Epístoles. A les pintures dels costats hom hi albira, a dalt, a la dreta del retaule, la vocació per Jesús, dels germans pescadors Simó-Pere i Andreu, i a l'esquerra, l'alliberament de Pere de la presó per un àngel; a baix, a la dreta, l'escena del "A on vas?", i a l'esquerra, la crucifixió del sant, de cap per avall. A les filloles (tres per banda) no s'hi arriben a veure en la fotografia els sants representats. A la predel·la, de tres peces grans i quatre filloles, només s'hi arriba a veure sant Antoni Abat, a l'esquerra. A dalt, al mig, la Crucifixió, amb Crist, la seva Mare i Joan, escena que separa els triangles laterals l'Anunciació (Gabriel en un costat i la Verge

a l'altre), conjunt emmarcat amb unes grans tiges vegetals recargolades, d'incipient estil barroc. Al cim, dins un petit triangle, hi devia haver la representació del Pare Etern, però en la fotografia no s'hi albira. Les vies dels dos pisos principals i l'escena de la Crucifixió són entre columnes de capitells corintis i fusts amb el terç inferior amb decoració foliar i els dos superiors, acanalats, encara renaixentistes.

És probable que les pintures fossin obra dels manresans Jeroni Soler, pare i fill del mateix nom, que van fer altres treballs per aquells anys a la comarca i al mateix terme de Sant Mateu, però per ara no s'ha trobat cap document que ho acrediti per a l'església de Vilalta.

També cal fer menció del frontal, on hi ha pintada una Mare de Déu el Roser, representada com era habitual al segle XVI, envoltada per un rosari el·lipsoïdal.

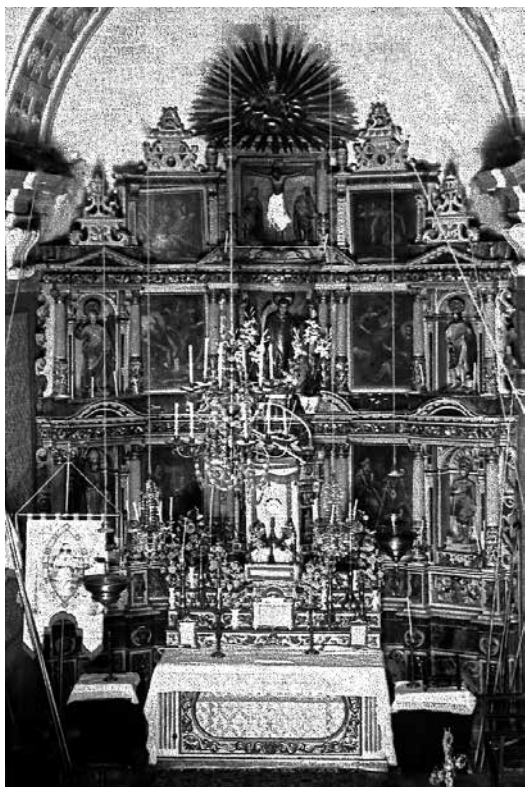
Santa Maria d'Artés

En una fotografia de l'interior de l'antiga església parroquial d'Artés, publicada ja fa anys i feta des de mitja nau, el retaule major, objecte d'aquesta descripció, quedava molt allunyat i no se n'apreciaven els detalls. Ara, gràcies a la fotografia adjunta, trobada a l'arxiu d'Amadeu Quintana de l'Ajuntament d'Artés, se'n pot fer una descripció més ajustada.

Era una sumptuosa construcció inspirada en el retaule major del Carme de Manresa, que per aquelles temps s'estava aixecant amb la intervenció dels escultors Joan Generes i Pedro Fernández i dels fusters germans Maimó i que, més tard, es va complementar amb sis grans quadres pintats per Pere Cuquet, dels qual un, avui restaurat, s'exposa al Museu Comarcal de Manresa.

El retaule d'Artés també combinava pintures i escultures, però reduït a tres pisos i cinc carrers, sobre una socolada i breu predel·la, interrompuda per les grades de l'altar. Al primer pis, al mig, hi devia haver la imatge titular del temple, la Mare de Déu, que en la fotografia no es veu perquè queda amagada per l'ostensori, que hi devia ser amb motiu d'una festa eucarística. Als costats, quadres pintats i, més enllà, imatges corpòries de sants dins de fornícules. Al segon pis, la mateixa combinació d'imatges anàlogues sota frontons triangulars, i pintures. Al tercer pis, entre dues pintures, la tríada de la Crucifixió. I al cim, el Pare Etern dins una gran aurèola.

Per les columnes ornamentals que el decoren, amb capitells corintis i fust amb el terç inferior de "grutesc" i els dos superiors gairebé llisos, sembla que podem datar el retaule com una obra de finals del primer terç del segle XVII.

A dia d'avui no s'ha trobat en l'Arxiu de Protocols Notarials de Manresa el contracte entre els artistes i els que van encarregar l'obra, per la qual cosa no en sabem els noms ni la data de construcció, però és molt probable que l'acte no hagués estat notarial, sinó escripturat davant o pel mateix rector de la parròquia, que és com fou convingut per al retaule major de Sant Vicenç de Calders.

Ambdues obres, la d'Artés i la de Calders, revelen una mateixa traça i idèntica escultura decorativa, que és el que es pot apreciar per les respectives fotografies, per la qual cosa sembla que no és aventurat dir que l'autor és el mateix Miquel Vidal i, potser, de construcció seguida l'un de l'altre, com immediats són els termes parroquials de les dues esglésies.

Sant Vicenç de Calders

El retaule major de l'església de Calders, dedicat a Sant Vicenç Màrtir, era de l'any 1630, segons contracte fet entre el rector de la parròquia i l'escultor mallorquí domiciliat a Manresa Miquel Vidal. Coneixem també que en va ser entallador Jacint Posa, segons consta en un paper solt conservat dins un volum de l'arxiu parroquial. Aquesta parella d'artistes explica l'absència del retauler caldessenc, Salvador Gros, perquè aleshores aquest formava part del grup dels escultors Rubió-Fernández de Moià, que tenien altres feines entre mans.

El retaule de sant Vicenç segueix la traça del d'Artés: tres vies d'escultures separades per dues de quadres pintats amb "històries" del titular; una fornícula gran al mig del primer pis, amb la imatge de sant Vicenç (tapada ocasionalment el dia que es va fer la fotografia adjunta per la

celebració d'una altra festivitat). Els pisos primer i segon amb tres carrers, i el tercer en dos, centrats en la tríada de la Crucifixió.

L'ornamentació complementària és semblant a la del d'Artés, àdhuc les columnes, sense que n'hi apareguin de salomòniques, les quals, pocs anys després es van fer indispensables en els retaules barrocs.

Quin retaule fou fet primer, el d'Artés o el de Calders? Per ara no hi ha resposta, però, com ja s'ha apuntat anteriorment, és probable que l'obra de l'un fos continuació de la de l'altre.

Afegir, finalment, que la fotografia d'aquest retaule, feta el 1924 per Josep Salvany, va sortir publicada l'any 2005 a la revista vigatana "Ausa", en un article que vaig escriure sobre el retauler Salvador Gros, però considero justificada la seva publicació pel seu interès.

Sant Martí de Granera

Un retaule poc més tardà que el de Calders era el de Sant Martí de Granera, del 1633, que havia fet l'escultor Pedro Fernández, gendre i cunyat, respectivament, dels també escultors Jaume i Jacint Rubió, de Moià, i que treballava en el retaule major del Carme de Manresa.

Per la data, podem dir que el de Granera fou el primer retaule bagenc amb columnes de fust salomònic i capitells compostos i, potser, un dels més antics de Catalunya amb aquests elements decoratius, perquè Cèsar Martinell, en el seu extens i raonat tractat sobre el Barroc Català, la prioritat temporal de les salomòniques la dóna al retaule de Tivissa, d'un parell d'anys més tard que el de Granera, i les columnes que hi ha a la façana de la catedral de Tortosa

aleshores només s'havien dibuixat a la traça i llur execució fou posterior a les obres referides.

Sant Martí de Mura

D'aquella prolífica tercera dècada bagenca del segle XVII, de l'any 1638, era el retaule major de Mura, dedicat a sant Martí, del qual no he trobat cap dada ni referència al Fons Notarial de l'Arxiu Històric de Manresa, per la qual cosa sembla que degué ser contractat fora de la nostra comarca i amb un escultor i un daurador també forans.

És bastant probable que l'escultor no fos cap dels que aleshores treballaven al Bages (els Rubió, Fernández, Vidal, Grau...) ja que observant les decoració retaulística que hi ha de complementària de les imatges, trobem uns estilemes ben distints dels dels altres retaules coetanis, molts d'ells de poc relleu i amb algunes monotonies, fet que resta sumptuositat a l'obra i la fan semblar una mica antiquada.

El retaule té una base molt alta, gairebé sense decoració i a banda i banda, sengles portes llises. Més amunt hi havia dos pisos amb tres vies cadascun, ocupats per "taulons" (quadres amb relleus escultòrics), més grossos els de sota que els de dalt, i amb "històries" de la vida del titular. A la via central, al primer pis, sant Martí dins una fornícula plana, i al segon, semblantment, sant Jaume. Al cim, el Pare Etern.

Les vies eren separades per columnes de capitells corintis i fust amb el terç inferior decorat amb "grutesc" i el superior, amb acanalats ziga-zaga o en espiga.

A falta de documentació, les dates referents al retaule ens les donen sengles cartells de l'àtic, en un dels quals es llegia "SES FET 1638" i en l'altre, "SES DORAT 1642".

Retaule de la Soledat, de la Seu de Manresa

A la darrera capella nord-occidental de la basílica manresana, és a dir, a la immediata a la del Santíssim, hi va haver un retaule dedicat a Nostra Senyora de la Soledat, que havien fet Joan Generes pare i fill, retaule que fou cremat el 1714 i que cap a finals d'aquella centúria fou substituït per un altre amb la mateixa dedicació que l'anterior, del qual s'ha dit, equivocadament, que va ser fet a finals del segle XIX. Datació errònia, perquè en la fotografia de Josep Salvany de l'any 1925, a la dreta de la imatge es veu part del retaule, que era d'època anterior, probablement d'una centúria abans, de finals del XVIII, tal i com es dedueix de la forma de les columnes que el guarnien, que tenien el fust decorat amb garlanda que s'enfilava helicoidalment (una mena de substitució de les salomòniques) i que era corrent poc abans de l'aparició dels altars neoclàssics. Aquest segon retaule de la Soledat desaparegué amb la crema del 1936.

Retaule del Roser, de Sant Pere Sallavinera

Retaule del Roser, de Sant Pere Sallavinera

Josep Salvany, que va fer moltes fotografies cap al 1925, diverses a la nostra comarca, i que es conserven en el seu fons fotogràfic a la Biblioteca de Catalunya, va poder transmetre'ns la del retaule del Roser, de l'església de Sant Pere Sallavinera.

Era una obra ben neoclàssica, de dos pisos: el de baix, amb la imatge central corpòria, de la titular, i als costats, pintades, les de sant Domingo i de sant Rosa. Al pis de dalt, també en volum, sant Sebastià. A la primer andana, les tres imatges eren separades per columnes de fust llis i capitell compost. A dalt, sant Sebastià, dins una fornícula d'arc apuntat i capçada per un triangle, era flanquejat per uns poms de flors i gerros.

Retaule de la Puríssima, de Rocafort

Consistia en un doble pòrtic de tipus clàssic, que tenia un entaulament que descansava en columnes de

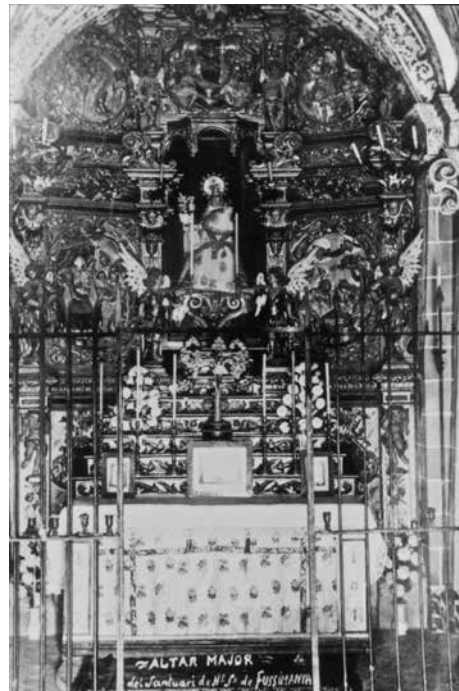
Retaule de la Puríssima, de Rocafort

fust llis i capitells dòrics i que sostenia quatre àmfores centrades per les inicials del nom de Maria esclatant dins una aurèola.

En la fotografia que n'ha quedat no s'arriba a veure la imatge de la titular. Era una obra neoclàssica del segle XIX, sense que se'n sàpiga l'autor.

Sant Miquel de Serra-Sanç

Nostra Senyora de Fussimanya

Sant Miquel de Serra-Sanç

Al terme de Sallent, a l'església romànica i antiga parroquial de Sant Miquel de Serra-Sanç, també hi havia un retaule que va fer la mala fi dels que ja he parlat, però era una obra que, fora del titular –un sant Miquel d'escultura – la resta era pintat a la paret i d'una baixa qualitat artística: sant Antoni de Pàdua, sant Isidre, columnes, entaulaments i al cim, en el lloc de l'acostumat Pare Etern, unes curioses balances desequilibrades, que deixaven en mal lloc la predicada justícia divina.

La fotografia la féu el meu pare, Francesc Sitjas, l'any 1935.

Nostra Senyora de Fussimanya

També al terme de Sallent hi ha el santuari de Fussimanya, antigament depenent del cenobi de Sant Pere de la Portella, a l'església del qual hi hagué fins el 1936 un retaule d'un barroc carregadíssim dedicat a la Mare de Déu, la imatge de la qual, de finals del període gòtic, es va poder salvar de la crema, que va afectar totalment l'obra barroca.

La imatge titular és cobricelada per un dosseret d'arcs i penjants i descansava sobre un repeu volutat que culminava amb un escalat de sis graons

sobre la mesa de l'altar. Als costats de la Verge i a l'àtic, dins òvuls i cercles, els cinc Misteris de Goig, i tot voltat d'àngels de cos sencer, querubins, nens telamons, volutes i, al cim, un petit Pare Etern gairebé invisible.

Si n'ha quedat record és gràcies a Sebastià Llenas, assassinat l'any 1936, poc després de fer-ne la fotografia.

Sant Sebastià de Sallent

Dins l'antiga església circular romànica de sant Esteve, del castell de Sallent, a principis del segle XIX s'hi va construir un edifici de planta hexagonal, fa pocs anys enderrocats per tornar a deixar a la vista el que quedava de la construcció originària, que ha estat reconstruïda.

Aleshores, al segle XIX, van revestir l'interior de l'absis romànic amb motllurats de guix neoclàssics, i a la rotunda hi van fer una semicúpula gallonada, que allotjava un retaule de fusta que seguia el mateix estil, en el centre del qual hi havia la imatge de sant Sebastià, dins una fornícula, i fora, als costats, els sants Esteve i Roc. Més amunt, també dins d'una fornícula, una vella imatge de la Mare de Déu, de tradició romànica, vestida amb robes postisses. El conjunt el

capçava un símbol de la Trinitat dins una radiant aurèola.

Aquesta peça cultual va ser obra al 1813 per Pere Màrtir Davesa i daurada per Josep Dabats. El 1936 va ser cremada, però pocs mesos abans havia estat fotografiada per Valentí Bohigas, un altre dels sallentins assassinats pocs dies després de la devastació de l'església i de l'incendi del retaule.

Xavier Sitjes i Molins
Historiador